

Novak MILJANIĆ

NOVINAR I KNJIŽEVNIK STEVAN VRČEVIĆ

Uzgodno se pisalo više puta o Stevanu Vukovu Vrčeviću, ali uvijek samo ponešto, ponekad i pogrešno. Zato je potrebno da se šire zahvati u njegov život, rad i stvaralaštvo, što činim bez pretenzije na potpunost zbog nedostupnosti izvjesnih izvora za koje se pretpostavlja da negdje postoje.

Pisci studija o njegovom ocu Vuku Vrčeviću¹⁾ ukazuju na izvjesne biografske podatke o starijem Vukovom sinu Stevanu, rođenom 8. (20) novembra 1847. u Kotoru, a umrlom 12. (25) oktobra 1907. na Cetinju. Osnovnu školu je izučio u Kotoru, a gimnaziju u Dubrovniku završio 1868, a ne u Kotoru 1869, kako pogrešno piše T. Đorđević. Studirao je i uspješno završio prava i filozofiju u Beču 1868 — 1873. Dobio je službu suplenta gimnazije u Kotoru (predavao je srpskohrvatski i latinski jezik od školske 1872/73. g. do kraja školske 1876/77) i oženio se 1873. sa Jovankom, jedinim djetetom bogatog kotorskog trgovca Filipa Martinovića-Bajice. Od 1877. vrši službu tajnika i blagajnika kotorske opštine do jeseni 1890. Dao je ostavku novembra te godine zbog političkog sukoba i živio u Kotoru bez posla, pa se dao na češće pisanje u zaderskom *Srpskom glasu* 1891. Zatim se prihvatio uređivanja lista *Dubrovnik* od 3. jula 1892. (prvi broj) do kraja 1895, čijih je više od 180 brojeva uređivao.²⁾ Opet je bio bez posla neko vrijeme, pa je prešao u Crnu Goru i postavljen na dužnost sekretara okružnog (kasnije zvanog oblasnog) suda u Nikšiću. Premješten je 1902. na Cetinje na dužnost prvog sekretara Ministarstva unutrašnjih djela, a ministar je bio predsjednik ministarskog savjeta divizijar vojvoda Božidar-Božo Petrović — Njegoš. Na toj dužnosti ga je zatekla na-

¹⁾ T. R. Đorđević, Vuk Vrčević, Cetinje, 1951, 75 — 76. — R. Pešić, Vuk Vrčević, Bgd., 1967, 22, 31, 32, 137, 141, 145.

²⁾ Promjena u uredništvu našega lista, *Dubrovnik*, 5. januar 1896, 1. — Tu je i obavezno naznačavanje vlasnika, izdavaoca i urednika, što je bio S. Vrčević od 1. broja 3. jula 1892. do 52. broja 30. decembra 1895.

prasma smrt,³⁾ vjerovatno od »srčane kapi« (infarkta). Niko S. Martinović piše da je na ovoj dužnosti bio od 1901,⁴⁾ ali ne navodi dokaze, pa sam ostao pri podatku Stevanovog savremenika, nepoznatog pisca nekrologa u *Glasi Crnogorca*. U prilog ovome su i podaci o Stevanovom slanju dopisa iz Nikšića ovom listu decembra 1901. i januara 1902. Od 1903. objavljivani su ukazi o postavljenjima, penzionisanjima i otpuštanjima iz službe u ovom listu, a među postavljenima nema S. Vrčevića, što je dokaz više da je postavljen 1902.

Za vrijeme službovanja u Nikšiću, Vrčević se bavio i novinarstvom: šalje dopise *Glasi Crnogorca* od jula 1896, a zatim uređuje listove *Nevesinje* pa *Onogošt*. Oba lista imala su dosta čitalaca na tlu Austro-Ugarske, među ekonomskom emigracijom u Americi i drugdje. Svojim sadržajem smetali su austrijskom režimu, pa su njene vlasti protestovale diplomatskim putem i zabranile njihovo rasturanje na tlu svoje države. To je uslovalo prestanak izlaženja ovih listova, kao ranije i drugih crnogorskih periodičnih glasila (Crnogorka, Zeta).

U braku sa Jovankom (1850 — 1920) imao je brojna porodica: Vuk, Ljeposava, Milka, Zlatka, Filip, Milan, Ljubica i Vlatko.

Vuk je rođen u Kotoru krajem 1873. i u njemu je umro krajem 1888. Izašle su porodične zahvalnice na sauešćima u *Glasi Crnogorca* (1889, 3) i u *Srpskom listu* (1889, 2, 6), u čijem je trećem broju pjesma Aleksandra Lj. Mitrovića povodom smrti Vuka Stevova Vrčevića.

Ljeposava je rođena u Kotoru 1874. a umrla je od tuberkuloze pluća u Dubrovniku marta 1893.⁵⁾

Filip je rođen u Kotoru 1882, a umro je u Ulcinju 12. avgusta 1913. i sahranjen na Cetinju, prema *Glasi Crnogorca* (1913, 37, 39, 43). Osnovnu školu učio je u Kotoru i Dubrovniku, gdje je pohađao i gimnaziju. Javlja se 1898. sa bratom Milanom i ocem Stevanom među osnivačima pjevačkog društva *Zahumlje*,⁶⁾ a 1899. i 1900. među saradnicima *Onogošta* kao prevodilac sa italijanskog, piše ocjene amaterskih pozorišnih priredbi i članaka raznog sadržaja. Po ukazu u *Glasi Crnogorca* (1903, 16) postavljen je aprila 1903. za pisara II klase u Sanitetskom odjeljenju ministarstva unutrašnjih djela. Pošto je bilo i pisara treće klase, a imajući u vidu ovaj ukaz, vjerovatno se nalazio u crnogorskoj službi i ranije, možda u Nikšiću i na Cetinju. Prema podacima u *Državnom kalendaru* Knjaževine

---

3) Stevo Vuk. Vrčević, *Glas Crnogorca*, 45, 15. oktobra 1907, 3. — S. V. V., Boka, ilustrovani kalendar za 1912, Kotor, 1911, 94 — 95. — S. V. V., Bosanska vila, 1907. — Stevo Vrčević, Srđ, Dubrovnik, 6/1907, 21, 1002.

4) Razvitak štampe i štamparstva u Crnoj Gori, Bgd., 1965, 69 — 71, 234.

5) Dubrovnik, 1893: Ljeposava Vrčević, 38, 39. — Umrla, 40.

6) V. Mićunović — V. Zeković: 70 godina Zahumlja, Titograd, 1968, bez paginacije.

(Kraljevine) Crne Gore za 1908, 1909. i 1910. Filip je u istom odjeljenju pisar prve klase, a 1911. i 1912. je arhivar u ministarstvu finansija i građevina, gdje je ostao do pred smrt. Bolovao je od tuberkuloze pluća i zato je išao na liječenje u Ulcinj, prema ondašnjem shvatanju o ljekovitosti blage klime, pa je tamo i umro. Nije zasnivao porodicu, kao ni ostala njegova braća, pa se po muškoj liniji gasi loza sa njihovom smrću. No ostao je brojani porod od drugog Vukovog sina Konstantina i od njegovih potomaka.

Milan je rođen 1886. u Kotoru, umro je 30. marta 1913. na Cetinju. Osnovnu školu učio je u Dubrovniku, a gimnaziju, vjerovatno, u Kotoru. Pominje se 1906. kao činovnik na Cetinju među saradnicima *Bosanske vile*, a u pomenutim godištim *Državnog kalendara* (str. 36) pominje se kao pisar II klase, pa kontrolor u Poštansko-telegrafskom odjeljenju ministarstva unutrašnjih djela. I nepoznati pisac nekrologa o njemu u *Glasi Crnogorca* od 6. aprila 1913. pominje ove njegove službeničke dužnosti. On još naglašava da je dugo bolovao, hvali ga kao čovjeka i saradnika-recenzenta u ovom listu, pa kao jednog od osnivača pjevačkog društva *Njegoš* na Cetinju. Milan je uredio kalendar *Zahumlja* za 1908. i 1909. godinu. Otkuda je Đorđević dobio podatak da je ovaj kalendar za 1908. uredio Stevan Vrčević, nije mi poznato. U književnom oglasu u *Glasi Crnogorca* (1908, 52) Milan S. Vrčević piše da će i za 1909. kao što je za 1908, izdati kalendar, koji je već u štampi. U 64. broju lista je objavljeno da je izašao kalendar *Zahumlje* za 1909. Milan je odlikovan 1910. zlatnom Medaljom za revnost od strane crnogorskog vladara. U sarajevskoj *Bosanskoj vili* objavio je više svojih radova: priča *Mrkla sveta Petka* (1906, 2), pjesma u prozi *Pred sjenkom Stevana Sremca* (1907, 15 — 16, 236 — 237), rasprava *Sijelo* (1907, 8, 111 — 113, 9, 139 — 140, 10, 154 — 156) i putopis *Zrnca s puta* (1907, 13 — 14, 211 — 213, 17 — 18, 288 — 289, 19 — 20, 317 — 319), koji je posvetio sjeni »svoga đeda Vuka Vrčevića«. U priči opisuje narodnu praznovjericu kao istiniti događaj u Piperima, pa je po tome autentična priča. U pjesmi razmišlja o veličini i značaju književnika S. Sremca. U raspravi opisuje vrlo zanimljivo i znalački narodne zabave na sijelima. U putopisu je opisao svoja viđenja i zapažanja na putovanju Cetinje — Rijeka Crnojevića — Mirkova varoš (Titograd).

Milka je rođena u Kotoru 8. novembra 1878. i u njemu je umrla 1. aprila 1952. u kući djeda po majci F. Martinovića. Udala se krajem 1896. za crnogorskog pjesnika i činovnika Novicu J. Nikolića (Ozrinici, Nikšić, 17. marta 1871 — Kotor, 19. januara 1942). U braku je imala brojani porod: Marko (1900 — 1941), Vojislav (rođ. 1902, još živ), Borivoje (1904 — 1943), otac pjesnika Vitomira Nikolića, Gojko (1906 — 1941, žrtva fašističkog terora u Senti), bliznakinje Danica (1908 — 1913) i Olga, udata Mijanović, Mileta (rođ. 1910, još živ), Ratimir (1914 — 1915). Kao učenica dubro-

vačke osnovne škole »Božo Bošković« istupala je januara 1893: »... krasna gospođica Milka Vrčević i držala prigodnu besjedu... Uzela je govoriti o predmetu sa sasvijem nove strane. Svojemu je govoru dala mušku jezgrovitost koju je ukasila mislima i osjećajima kakva se rijetko čuje u društvima«, hvali je izvjesni M. N. u listu *Dubrovnik* (1893, 5). Prema tradiciji, koju je prenijela na porod, djed Filip Martinović i baba Marija rođ. Buronić (umrla 1893), bili su darežljivi prema svojoj unučadi i svojim bogatstvom omogućili da se stiče muzičko obrazovanje i nauči francuski jezik, a uz njega i obavezni školski jezici — italijanski i njemački — bolje nego što je to pružala školska nastava. Ta su joj znanja omogućila da za vrijeme teškog života u logoru Nežideru (1916 — 1918) održi život porodice od osam članova. Davala je časove iz muzičkog obrazovanja i francuskog jezika djeci tamošnjih činovnika i bogataša pa tako zarađivala sredstva za izdržavanje. I sin Borivoje bio je sklon pisanju i objavio je popularno-istorijske brošure: *Navesinjski ustanak* (1875. (Mostar, 1934, 31), *Posljednji dani carstva srpskog* (Nikšić, 1927, 55), *Nekoliko redaka mladom podoficiru, Podsjetnik za istoriju SHS, Opsada i osvojenje Nikšića 1877, Naš vrhovni komandant*. Objavio je i članke u *Slobodnoj misli* (Nikšić, 1932). On je završio nižu gimnaziju i podoficirsku školu jugoslovenske vojske, pa je službovao u vojsci do 1941, uglavnom u Mostaru, gdje mu se rodio sin Vitomir 1934.

Zlatka je rođena 1880. u Kotoru, a umrla je 1973. u Ulcinju. Bila je udata za Mila Martinovića, sina vojvode Marka, a imala je poroda.

Ljubica je rođena u Kotoru 1884, a umrla je u Dubrovniku 1922. Kao učenica isticala se januara 1895. (br. 5) u dječjoj igri *Brat i sestra* Perse Bogojević kao glumica-amater i januara 1896. (br. 4) kao besjednica, prema pisanju u listu *Dubrovnik*. U braku sa Perom Kneževićem imala je tri sina.

Najmlađi Vlatko rođen je u Kotoru 1891, a umro je u Podgorici (Titogradu) kao profesor gimnazije. Studirao je u Ženevi, a nije zasnivao porodicu, kao i sva njegova braća.

Stevan Vrčević bio je društveno aktivan kao tajnik pjevačkog društva *Jedinstvo* u Kotoru više godina, a 1885. je bio i predsjednik. Povodom pedesete godišnjice društva napisao je njegovu dotadašnju istoriju, koja je objavljena 1889. Uz ostalo, tu daje podatak o svojoj pjesmi *Amo braćo*, koju je komponovao Dionizije de Sarno San Đorđo. Bio je predsjednik i pjevačkog društva *Zahumlje* u Nikšiću neko vrijeme. Od maja 1905. je bio član uprave Cetinjske čitaonice. Dodajmo još to da je maja 1899. obavio posao revizora osnovnih škola u Brezoviku i Riđanima kod Nikšića.

---

7) Naši dopisi, Onogošt, 3. juna 1899, 3.

Radmila Pešić pripisuje Stevanu kao posebnu zaslugu njegovu brigu i doprinos oko čuvanja očeve rukopisne zaostavštine i posmrtnog objavljivanja očevih radova. To potkrepljuje sa više podataka.

Pošto se ne slažu podaci o vremenu Stevanovog rođenja i završetka gimnazije, evo podataka samog Vuka Vrčevića: »Meni se rodio sin Stevan na sami Arandjelov dan«, piše on Vuku Karađžiću 21. februara⁸⁾ 1848. u pismu bratu Iliji javio je da je Stevan završio gimnaziju u Dubrovniku 1868. i da će nastaviti studije u Beču, što je objavila R. Pešić u svojoj studiji. Ovaj podatak je pouzdaniji od onih T. Đorđevića i N. S. Martinovića da je učio i završio u Kotoru 1869. i samog Stevana u predgovoru prevoda Foskolovog romana da je završio u Dubrovniku 1869. što će biti štamparska greška.

Netačni su i podaci T. Đorđevića da se Stevan javio u književnosti tek baladom o smrti beglerbega Ljubovića u *Srbadiji* 1876. i da je njegov zadnji rad uređivanje kalendara *Zahumlje* za 1908. U pisanju o Milanu Stevanovu naveo sam dokaze da je Milan uredio kalendar za 1908, što je i logično, obzirom na vrijeme Stevanove smrti. Najstariji poznati rad Stevanov potiče iz 1871, kako ću navesti u daljem izlaganju. Mnogo je veći obim njegovog stvaralaštva nego što ga je naveo Đorđević u svojoj studiji o Vuku Vrčeviću, a to će se naročito pokazati u bibliografskim podacima i daljem izlaganju. Ipak, biće nepotpun i taj pregled. Nedoostajaće prije svega članci iz lista *Nevesinje*, koji mi nije bio dostupan. Druga je teškoća u Stevanovoj potrebi, dok je živio na tlu austrijske države, da se potpisuje raznim — zasad nepoznatim — pseudonimima, ili da ne potpisuje veliki dio svojih novinarskih članaka. Zato se moraju otkrivati raznim pomoćnim sredstvima dokazivanja, a ipak neće biti sve otkriveno. U porodičnoj tradiciji, po Olgi Mijanović, Vrčevićевой unuci, zna se za njegove pseudonime *Starina Novak* i *Mali Radojica*. Za prvi ima više dokaza u dopisima iz Krtola i Kotora u listu *Dubrovnik*, kad mu se obraćaju: »Dragi Novače« (1894, 10), »Moj harambašo Novače« (1894, 15), i »Moj Novače« (1894, 27). U nekrologu u *Glasi Crnogorca* (1907, 45) pominje se ovaj pseudonim kao njegov. Za drugi pseudonim ja nemam ovako pouzdanih dokaza, a ono što je potpisano njim u listu *Dubrovnik* teško se može pripisati S. Vrčeviću po stilu, jeziku i sadržaju, sem da se usvoji skroz proizvoljna pretpostavka o vještini njegovog pretvaranja u pisanju. Dopisi *Malog Radojice Iz Zatonske općine* su kritika raznih lokalnih zbivanja i grešaka sa stanovišta njihovog pisca. Serija polemika *Starine Novaka Iz Bajove kule* kazuje o piscu kao dobrom poznavaoцу istorije (politike i književnosti) i pravnih nauka svoga doba, a to oboje imao je Stevan Vrčević. Svoje članke u *Glasi Crnogorca*, *Srpskom glasu* i

⁸⁾ Vukova prepiska, Bgd., knj. 6, 1912, 555. — N. S. Martinović, pom. djelo.

dijelom u *Onogoštu* i drugdje potpisivao je skraćeno: S. V. V. ili S. Vrčević, pa tu nema teškoća oko utvrđivanja autorstva. Međutim, dosta je članaka u *Dubrovniku* i *Onogoštu* koje nije nikako potpisivao, a spadaju u takve koje su pisali urednici onoga vremena u tako malim listovima (uvodnici, polemike, vijesti na osnovu podataka iz štampe). Za takve članke vršio sam procjenu po stilu i sadržaju, imajući u vidu i Vrčevićevo obrazovanje. Od mnoštva takvih članaka, koji se mogu smatrati Vrčevićevim, unio sam u bibliografiju samo one koje sam smatrao da su sadržajno bili značajni u vrijeme njihovog postanka i one koji su danas važni kao izvor podataka, pa treba na njih da se skrene pažnja.

Stevan Vrčević javio se u književnosti svojim ogledom *Život i djela Dantea Aligijerija*, koji je objavio u cetinjskom časopisu *Crnogorka* 1871. Ovim je postao naš prvi dantolog. Taj rad je daleko skromniji sadržajem od radova prof. Valtera Ljubibratića⁹⁾ u prvoj dekadi 20. stoljeća, ali sadrži podatke o prvim prevodima na srpskohrvatski jezik Danteovih manjih djelova i prvenac je naše dantologije.

Dosad je Vrčević smatran za novinara, a podaci o njegovom stvaralaštvu pokazuju da je on bio još pripovjedač, pjesnik, istoričar i prevodilac sa italijanskog i njemačkog jezika.

Prof. Henrik Barić u predgovoru zborniku *Izbor članaka* Antuna Fabrisa (Bgd., 1940, str. XI) tvrdi da je Fabris preuzeo uredništvo *Dubrovnika* 1895. od prvog urednika Vuka Vrčevića. Koliko je to tvrđenje netačno, dovoljno je reći da je Vuk umro 1882, deset godina prije pokretanja ovoga lista. I univerzitetski prof. Pavle Popović¹⁰⁾ piše da je Fabris preuzeo uredništvo 1895, a čuti o Stevanu Vrčeviću kao prvom uredniku. U obnovljenom izdanju ovog lista (februara 1937 — 1941) pod uredništvom Krista P. Dominkovića, gaj se pravi kult prema Fabrisu, a ni jedne riječi pomena o prvom uredniku Stevanu Vrčeviću.¹¹⁾ Dominković (1877 — 1946) je bio i posljednji urednik u vrijeme izbijanja rata 1914, kada je uhapšen sa mnogim Dubrovčanima, a završio je dubrovačku gimnaziju 1897. Bio je Dubrovčanin, odrastao u vrijeme rada S. Vrčevića u *Dubrovniku*, pa je sigurno da ga je i lično znao i poznao prilično njegov urednički rad. Zašto ga je »zaboravio« 1937 — 1941. pored svih podataka i znanja, danas ne vrijedi nagađati. Ipak, ovo je dokaz više o potrebi da se obradi život i rad Stevana Vrčevića.

---

⁹⁾ O Božanstvenoj komediji, Srđ, Dubrovnik, 1906. i posebno djelo, isto 1906. — Slike iz Danteove komedije, Dubrovnik, 1908.

¹⁰⁾ Antun Fabris, *Iz književnosti*, Bgd., knj. 2, 1919, 140.

¹¹⁾ I. Esih, Dominković K., *Leksikon pisaca Jugoslavije*, I, N. Sad, 1972, 663—64.

I Josip Horvat¹²⁾ u svojoj inače uspjeljoj studiji proizvoljno pripisuje psovački i uvredljiv ton Vrčeviću u *Dubrovniku*. U nijednom od članaka koji se mogu smatrati njegovim nema takvog tona i psovanja. Kao srednjoškolac živio je više godina u Dubrovniku i upoznao odlike i čudi njegovih stanovnika. Kao student u Beču i znalac više jezika (italijanskog, njemačkog, latinskog, grčkog, ruskog), a vrijedan i sklon studioznosti, upoznao je ondašnju evropsku kulturu u jednom od njenih velikih žarišta. Podaci i njegovi sadržaji kazuju o Stevanu kao čovjeku široko obrazovanom, dalekovidom i jako dosljednom. Možda je ponekom i ponekad mogao da izgleda romantičar, zanesenjak sa svojim vizijama sjutrašnjice, ali nikada psovač i nekulturan. U njegovim polemikama su izrazito upadljiva moralistička i pravnička umovanja sa težnjom da pouči i razuvjeri protivnika, a njegove kolege iz ostalih listova služili su se niskim udarcima: uvrede, klevete, podvale, psovke, pa i fizički napadi, što je bilo u skladu sa njihovim oskudnim znanjem i obrazovanjem. Razumije se, nije Stevan Vrčević bezgrešan, jer takvi ne postoje, a ima dokaza o nekim manjim njegovim greškama (svađa sa Supilom zbog uvrede mrtvog Vuka Vrčevića), ali je uvijek bio na visini svoga obrazovanja i ljudskog dostojanstva. Zbog nekih prigovora na njegov rad u kotorskoj opštini, on daje ostavku u jesen 1890. i živi bez službe do polovine 1892. Istina je da je tast bio bogat i bez drugog poroda, ali čovjek »debljeg obraza« ne bi ni u tom slučaju postupio kao što je to učinio S. Vrčević.

O Vrčevićevom poznavanju i tzv. perifernih područja, kakva je mogla da bude Bugarska za jednog čovjeka sa našeg Primorja, svjedoče njegovi uvodnici *Događaji u Bugarskoj i Stambulov* iz 1894, odnosno 1895, kad se uporede sa kasnijim pisanjem bugarskog političara Koste Todorova¹³⁾ o istoj ličnosti i njenoj djelatnosti.

Kao urednik *Dubrovnika* Vrčević je okupio dopisnike iz raznih mjesta i zemalja: Trebinje, Mostar, mnoga naselja Boke i Dalmacije, iz Srbije, iz Beča, Moskve i drugih mjesta. Dopisnici pišu o raznim (ne)zgodama lokalnog, kulturnog, političkog ili drugog značaja, pa su danas to važni izvori podataka, koji sigurno nema u mjesnim arhivama ili u drugim izvorima. Dopisnici su se većinom skrivali pod pseudonimima, pa se o njima ne može reći u većini slučajeva nešto više. Mehmed Spahić se pojunačio, ili je bio naivan, pa je potpisivao svoje dopise iz Mostara, a u njima je kritikovao

---

¹²⁾ Frano Supilo, Bgd., 1962, 38. — Supilo, Zgb., 1938, prvo izdanje. — Horvat ovdje, a M. Prelog u Narodnoj enciklopediji navode razna mjesta rođenja Supilovog. Maja 1950. pokazali su mi mještani dobro očuvane zidine Supilove kuće u Miljanićima, zaseoku s. Čilipi u Konavlima. Tvrdili su mi da je to njegova i predaka mu kuća, a vremešni Miljanići i da su ga lično znali.

¹³⁾ Politička istorija savremene Bugarske, Bgd., 1938, 95 — 134. — Uporedi: *Događaji u Bugarskoj*, Dubrovnik, 24, 10. jun 1894. — *Stambulov*, isto, 30, 28. jun 1895.

ponašanje lokalnih organa austrijskih vlasti. Ubrzo je osjetio »blagodeti« i »kulturu« austrijske vladavine na svojim leđima. Podvrgnut je premetačini stana, istrazi, zatvaran, a zbog njega je maja 1893. zabranjen i 47. broj *Dubrovnika*.

I dobričevski kaluđer Simeon Borković osmijelio se da piše pod punim potpisom u *Dubrovniku* (1895, 36), pa je ubrzo imao neprilika, a kasnije prebjegao je u Crnu Goru i umro u Župskom manastiru kod Nikšića¹⁴⁾ 1900.

Vrijedan je pomena i slučaj budvanskog učitelja Nikole Đukića, sina popa Krsta, a oca savremenog medicinskog pisca i uglednog hirurga dr Neđeljka Đukića, sanitetskog pukovnika. Po ženinoj smrti ostalo mu je dvoje djece od 14 i dva mjeseca starosti, pa je tražio odsustvo radi sređivanja porodičnih prilika, ali načelnik Roko nije našao za potrebno da mu ga dadne, a drugom zdravom omogućava da zdrav uživa blagodeti odsustva.¹⁵⁾ Sličnih primjera nečovječnosti i nasilja ima dosta na stupcima *Dubrovnika*, a osjetio ih je i sam vlasnik, izdavalac i urednik lista Stevan V. Vrčević.

Kotarski poglavari dr Ambrozije baron Marojčić i Josip Tončić često su zabranjivali pojedine brojeve lista: 30. i 47. u 1893, pa 47. u 1894. i 26. u 1895. godini. Pored zabrane 26. broja u 1895, Vrčević je osuđen još i na novčanu globu. Uložio je žalbu njegov advokat dr Lujo Vojnović, ali je prizivni (drugostepeni) sud osnažio prvu presudu i Vrčević je morao da plati globu i troškove sudskog postupka. Zagriženi šovinista Božo Mičić napao je fizički Vrčevića 1895,¹⁶⁾ pa je ovaj morao da se sudi sa njim zbog toga, a biće to i jedan od presudnih razloga za prelazak u Crnu Goru.

Nešto mlađi Vrčevićev prijatelj dr Aleksandar Mitrović u svojim sjećanjima nazvao je jedno poglavlje »Duševne i tjelesne torture«,¹⁷⁾ a u njemu daje više podataka o stilu i metodama rada austrijskih policijskih organa. On se nije ogriješio o Vrčevića »zaboravnošću« kao neki drugi njegovi savremenici i nekadašnji poštovaoci, već tvrdi da je bio prvi urednik *Dubrovnika* i da je bio prisiljen da se ostavi toga posla.

Vrčevićeva porodica ostala je još neko vrijeme u Dubrovniku, vjerovatno do kraja školske godine, koja se završavala u julu, a on se u to vrijeme već javlja sa dopisima iz Nikšića u *Glasi Crnogorca*.

---

¹⁴⁾ Naši dopisi — Trebinje, Dubrovnik, 1895, 36, 45. — H: Simeon Borković, Onogošt, 1900, 17.

¹⁵⁾ Đuro Gazivoda, Boka (učitelj Đukić i njegov dopust), Dubrovnik, 1895, 1. — Darinka Đukić, isto, 1895, 14.

¹⁶⁾ Dubrovnik: Rasprava Vrčević — Supilo, 1894, 10. — Razbojnički na padaj, 1894, 21. — Osuđen je, 1894, 23. — Iz suda, 1896, 13.

¹⁷⁾ Dvadeset godina političke borbe na Primorju (1880 — 1900), Kotor, 1910, 387 — 423. i druge. — O S. Vrčeviću, 176 — 177, 275 — 276, o ličnim novinarskim prilikama, str. 299: »Bio sam i urednik, i glavni i sporedni saradnik i korektor, itd., itd.«

Njegove kćeri Ljubica i Milka učestvovala su 25. aprila 1896. kao glumice-amateri u izvedbi šaljive igre *Tetkina nasljednica* od (M.(arka) P.(opovića) — Rodoljuba. Priredba je održana u dvorani dubrovačkog pjevačkog društva¹⁸⁾ *Sloga*.

Korisno je da ukažem na nekoliko saradnika *Dubrovnika*, čije sam šifre i pseudonime odgonetnuo: Alm omladinski, J. R., L. V., Dr V. T. odnosno Vlaho primorac, V. R. odnosno N. R., Maksim, Š. J. G., R. i Podnopoljski.

J. R. je Jovan Roganović, ondašnji crnogorski student u Pragu, odakle šalje dopise i tajnik je studentskog društva »Sumadija« 1894. Objavio je seriju članaka *Narodnosna češkoslovenska izložba u Pragu* (1895, 16, 19 — 23, 25, 26, 29) i *Pismo iz Praga* (1895, 26).

L. V. je dr Lujo knez Vojnović, koji je 1894 — 97. objavio dosta članaka i književnih ocjena prvo pod inicijalima, a zatim pod punim imenom. Književne ocjene su o djelima Knjaza Nikole *Pjesnik i vila* (1894, 10 — 14) i *Knjaz Arvanit* (1895, 32). U članku *Ispravak* (1894, 13) pobija klevetničko pisanje o njemu u *Narodnom listu*. I njegov otac, čuveni pravnik i profesor prava u Zagrebu, u članku *Knezovi Užički* (1895, 40) morao je da pobija izmišljotinu režimskih ulizica da je plemstvo dobio od austrijskog cara.

Alm omladinski je već pominjani dr Aleksandar Lj. Mitrović (1870 — 1921), koji je pod ovim pseudonimom objavio raspravu *Srbi i Hrvati*, koja je i posebno štampana u *Dubrovniku* 1896, pored više članaka tokom 1895. (34) i 1896. (6, 7, 43). On je bio urednik zadarskog *Srpskog glasa* (1897 — 1899), pisac putopisa i naučnih pravnih rasprava i studija, pa skupljač zbirke narodnih pjesama i književni kritičar. Poznat je i po odbrani mornarskih ustanika u Boki februara 1918.

Dr V. T. odnosno Vlaho primorac je ljekar, pjesnik, pripovjedač i političar Vladimir Trojanović,¹⁹⁾ koji često saraduje u ovom listu (1893, 46; 1895, 47, 49 — 52; 1896, 10; 1897). Vodio je polemiku 1895. o Gundulićevom stvaralaštvu sa Vickom Milićem, saradnikom zagrebačkog *Vijenca*.

V. R. i N. R. je Veljko Radojević, rodom iz Poda kraj Herceg-Novog, koji je objavio više radova u ovom listu 1894. (20, 27, 28, 42). Priče, folklornu građu, književne ocjene, polemike i članke raznog sadržaja objavljivao je u mnogim listovima i časopisima: *Glas Crnogorca* (1890, 5, 23), *Luča* (1895 — 97), putopis *Na Grahovac* (1890, 25, 26) i ostalo u *Javoru* (1891 — 1893), *Bosanska vila* (1889), zbornik

---

¹⁸⁾ Besjeda, *Dubrovnik*, 17, 26. april 1896.

¹⁹⁾ N. R. Miljanić: Pjesnici braća Trojanović iz Rosa, zbornik Boka, Herceg-Novog, 1972, 189 — 201. — Isti, Dr Vladimir Trojanović, *Akta historika*, Bgd., 11/1971, 1 — 2, 183 — 189. — U tim radovima nijesu obuhvaćeni članci T. u *Dubrovniku*, zadarskom Srpskom listu i *Vuku* (1885).

Bratstvo (Bgd., 1892, 1894), *Brankovo kolo* (1896, 34), iseljenički listovi *Sloboda* (1901 — 1904) i *Srpska nezavisnost* (1904 — 1908), koje je uređivao, *Venac* (1932 — 1935).

Š. J. G. je Špiro Gerun (1877 — 1907), Dubrovčanin, pravnik, pisac više članaka raznog sadržaja i bibliografije radova Ivana Stojanovića. Sarađivao je i u *Srđu* (1902 — 1906), a u cetinjskoj *Luči* (1897, 1) objavio je nekoliko pjesama.

Maksim je crnogorski prof. Lazar Tomov Perović (Cetinje oko 1868 — 1928), koji je pod ovim pseudonimom objavio prikaz dr A. I. Aleksandrova o crnogorskoj kulturi i više dopisa o cetinjskim kulturnim zbivanjima i drugim događajima. Ovim pseudonimom koristio se i pri objavljivanju ljubavnih i drugih pjesama u časopisima *Luča* (1899, 1900) i *Ženski svet* (N. Sad, 1901, 6). Podatke o pseudonimu našao sam u Perovićevom pismu Arkadiju Varađaninu 8. aprila 1900.

R. je Vojislav Rosić, student medicine, prema nekrologu u *Dubrovniku* (1897, 46), gdje se ukazuje i na njegovu saradnju u ovom listu.

Podnopoljski je prof. Vicko Tripković (1870 — 1938), prema nekrologu u *Dubrovniku* (1939, 1).

Među saradnicima koji su se potpisivali punim imenom i prezimenom bili su: Dionizije Miković (1894, 4 — 9), Ljudevit Vulićević (1894, 1897), Stevan P. Bešević (1894, 43), Ivan Stojanović (1894 — 1897), pisac *Dubrovačke književnosti*, Jovan Sundečić (1895 — 1897) sa više pjesama i članaka, Vid Vuletić-Vukasović (1895 — 1896), Nikola I Petrović — Njegoš (1895, 29), Vajo pl. Bajazet iz Sremske Kamenice sa pripovijetkama (1895), dr Milenko Vesnić (1895, 37 — 40) putopisom, Simo J. Avramović iz Bitolja (1896, 22), koji opisuje sjećanja na dubrovačkog ljekara dr Vlaha Šarića, Vlaho Koprivica (1894, 50; 1895, 2), koji kritikuje neistinito pisanje u *Crvenoj Hrvatskoj* i *Katoličkoj Dalmaciji*. I dr Vlaho Matijević povremeno piše o raznim pitanjima.

Vrčevićeva saradnja u *Glasi Crnogorca*, po prelasku u Nikšić, opisana je u bibliografskom pregledu.

Početak maja 1898. objavljeno²⁰⁾ je da je pokrenut nedjeljni list *Nevesinje* pod uredništvom Stevana Vrčevića. Sigurno je i u njemu objavio dosta svojih članaka raznog sadržaja. Međutim, ja o tom listu znam samo po radu Vladimira Mijuškovića,²¹⁾ a po Niku Martinoviću izašlo je pedeset brojeva ovoga lista i osamdeset brojeva lista *Onogošt* od maja 1899. do novembra 1900. U ovom drugom listu objavio je više ocjena pozorišnih priredbi u Nikšiću, uvodnike kritičkog i poučnog sadržaja, načelne članke o raznim

²⁰⁾ Novi list, Glas Crnogorca, 19, 9. maj 1898, 4.

²¹⁾ Nevesinje, Istorijski zapisi, 1962, 2, 361 — 369. — Polemički članci, koje Mijušković pominje, vjerovatno su iz pera S. Vrčevića.

pitanjima, koje ne potpisuje, ali su njegovi po sadržaju, stilu i po dužnosti urednika u ondašnjim prilikama. Ima i polemika sa neistinitim pisanjem u zagraničnim listovima (sarajevski *Bošnjak*, novosadski *Naše doba*). Meni su bili dostupni pedeset jedan broj *Onogošta* od 13. maja 1899. (prvi broj) do 11. maja 1900. (19. broj). Zato nije obuhvaćena sva Vrčevićeva saradnja u ovom listu u mom bibliografskom pregledu. Dok je uređivao ova dva lista nije bilo zabrana, globa i suđenja, a potpisuje se samo kao urednik lista, koji je izlazio nedjeljno u oba slučaja. Međutim, već smo rekli da su austrijske vlasti vršile zabranu rasturanja na svojoj teritoriji.

Vrčević je okupio znatan broj saradnika iz svih krajeva Crne Gore, a dijelom i sa zagraničnih područja, kako se vidi iz podataka u listu *Onogoštu*, a neki su saradivali i u *Nevesinju*, prema podacima Mijuškovića. Ima potpisivanja inicijalima ili pseudonimima: N. Đ. I. (Niko Đ. Ivanković, prebjeg iz Dubrovnika, malo poslije Vrčevića), P. M. (Petar Majić)²² P. M. L. (Petar Mrakov Luburić), S. P. (Savo Petković, sin serdara Luke iz okoline Trebinja, sekretar nikšićke opštine), J. P. (Jovan Pešić, učitelj), L. Č. (Lazar Čobelić, učitelj, kasnije i sam novinar crnogorski), S. Đ. K. (Simo Krivokapić, cucki kapetan i pjesnik), M. Dž. (Džuverović, učitelj iz Bobova kod Pljevalja, tada Turska), pa Putnik, Krivošijanin, Baćuškov iz Petrograda (Lenjingrada). Pribjegavanja pseudonimima onih sa turske i austrijske teritorije (M. Dž., P. M., Putnik, Krivošijanin) imaju svoje puno opravdanje, a ostali su to činili zbog česte saradnje ili lažne skromnosti. Pošto su se ponekad potpisivali i potpuno, nije bilo većih teškoća oko utvrđivanja njihovih pravih imena, identiteta.

Učitelji Kosto (a ne Krsto, po nekima) Lučić, Luka Jovović i Jovan Pešić polemicali su oko pitanja uvođenja nastave guslanja u osnovne škole. Andrija Jovičević branio se od optužbi oficira Đorđa Mašanova Dragovića-Đuričkovića (1899, 27, 29) za prisvajanje skupljenih narodnih poslovice.

Junu 1899. u više brojeva pisano je o pjesniku J. J. Zmaju povodom pedeset godina njegovog književnog rada. Niko Ivanković objavio je sadržajan biografski članak (br. 6), a u članku *Zmajeva proslava u Nikšiću* opisana je priredba sa programom, u čijem je izvođenju učestvovao Filip S. Vrčević, uz ostale izvođače.

Filip Vrčević javio se u ovom listu prevodom sa italijanskog priče Marina Milijedića *Osveta* (1899, 1, 2, 3), čija je tematika iz crnogorskog života, a potpisao se punim imenom. Kasnije se potpisuje sa F. V. ili F. S. V., a članci su: *Nikšićko slavlje* (1899, 22) — prikaz priredbe pjevačkog društva *Zahumlje, Nikšić* (1899, 26) — opis

²²) Petar Majić, Glas Crnogorca, 1906, 37. — Saradivao je još u Glasu Crnogorca (1901, 37, 38, 39, 46; 1902, 12; 1903, 8) i cetinjskoj Luči (1897 — 1900). — U *Onogoštu* je objavljivao kratke priče i članke. — Sin Dragoljub (1902 — 1933) pisao je eseje i pjesme, a bio je profesor.

sahrane Koste, sina učitelja Petra Kostića, *Nikoljdanska svečanost* (1899, 29) — priredba u čast imendana knjaza Nikole, *Jevto M. Nikolić* (1899, 30) — o smrti junaka i velikosudije, *Iz Nikšića* (1899, 32) — prikaz amaterske predstave članova *Zahumlja* Veselinoviće-*vog Đide, Nikšić* (1900, 1) — prikaz amaterske predstave *Jedna noć u Berlinu* članova *Zahumlja*. U avgustovskom broju (osmom) cetinjskog časopisa *Prosvjeta* (11/1900, 470 — 476) prenesen je iz *Onogošta* opis F. S. V. gradnje i izgleda nove crkve svetog Vasilija Ostroškog u Nikšiću. Možda ima još koji članak njegov među onima bez ikakvog potpisa, ali ne vrijedi o tome nagađati.

Niko Vučković-Sarap pisao je oglede o pjesništvu Mitra Ivelića i knjaza Nikole, članak o istrazi poturica i o drugim pitanjima, a kao *Primorac* slao je dopise o lokalnim zbivanjima u Ulcinju, gdje je službovao. Mijušković ga navodi među saradnicima *Nevesinja*.

Objavili su svoje putopise Ivo Kaluđerović — Sarap: *Potonji dani u Krimu* (1899, 25, 26) i Lazar Popović: *Mrvice iz Lazove torbice* (1900, 10 — 19). Prof. Popović poznat je još kao pisac Istorije filozofije, studije o Petru I Petroviću — Njegošu i Smail agi Čengiću, pored ostalih radova.

Nikšićki trgovci Bekica i Maksim Šobajići objavljuju svoje uspomene iz minulih dana, a njihov esnaflija Cano Redžović članke raznog sadržaja.

Rubriku *Naši dopisi* popunjavaju članci Đorđa M. Dragovića-Đuričkovića, Stevana Lukačevića iz Podgorice (Titograda), Filipa M. Protića, učitelja iz Andrijevice, Đ. P. Bojovića, učitelja iz Berana (Ivangrada), Milana J. Kontića, činovnika sa Cetinja, N. F. Ljumovića, učitelja iz Grahova, Boška P. Velaševića, učitelja iz Danilovgrada, Obrena Nikovića iz Pive (1899, 26), M. V. Popovića iz Odese (1900, 6), Antonija Radomana — A. Ljubotinskog iz Ljubotina, Luke P. Lalevića iz Andrijevice, R. M. Backovića, učitelja iz Bogetića, Ljubomira A. Bulatovića iz Kolašina, Kosta Lučića, učitelja iz Šavnika.

Nikola Kujačić (kao N. Korjenić), učitelj iz Vilusa, objavljuje svoje zabilješke o banjanskim i grahovskim borbama u 19. vijeku (1899, 19, 20; 1900, 3, 7), a Perko Pavličić piše o manastiru Ždrebao-niku (1899, 4, 23). U članku *Žalosna pojava* (1900, 1), Bajo Koprivica, na radu u Bugarskoj, kritikuje zlostavljanje Crnogoraca, koje je i lično doživio, u Srbiji poslije Ivandanskog atentata na raskralja Milana. Ta pojava je inače obrađena u našoj istorijskoj nauci od strane Vuka Vinavera.

U ovom listu su objavljene biografije istaknutih ličnosti onog vremena prilikom njihove smrti: Živko Buva Bjelokosić (1899, 5), Emil Zola (1899, 8), književni rad Mitra Ivelića (1899, 15, 16), P. M. Trećakov, ruski dobrotvor (1899, 20), Kapetan Četko Pejović (1899, 24), Drago Obrenov Kovačević (1899, 29, 30), Jevto M. Nikolić (1899, 30, 31), Mirko Mićović, pop, učitelj i junak (1899, 30), oficir Lazar

Petrović — Njegoš (1900, 4, 5), Joko Lazov Prlja (1900, 8), Zeko Radov Janković (1900, 13). Pisci ovih radova su neki od pomenutih saradnika, a nekih neidentifikovani anonimusi.

Rubrika *Domaće vijesti* sadrži podatke o raznim zbivanjima u samom Nikšiću i o prolasku raznih ličnosti kroz ovaj grad, a vjerovatni ispunjač, pisac njenih sadržaja biće sam urednik Vrčević. Možda, dijelom, i njegov sin Filip.

U listu je njegovano i prikazivanje sa ocjenjivanjem novih djela: *Ruvarac i Montenegrina* dr L. Tomanovića (1900, 3), bez potpisa, vjerovatno S. Vrčevića, *Uputstvo vojnom starješinstvu* M. B. Martinovića (1900, 9), od N. J. N., *Uspomene moga srbovanja* Krsta M. Petrovića (1900, 13), bez potpisa, vjerovatno S. Vrčevića.

Vrijedi pomenuti i književne oglase: S. Vrčević oglašava davanje u štampu prevoda djela U. Foskola *Posljednja pisma J. Ortisa*, dr Bogdan Medaković oglašava izdavanje Zmajevih *Đulića i Đulića uveoka* (1899, 3), Đuro Špadijer svoje komedije *Nevjerna žena* (1899, 11), Jovan T. Kovačević davanje u štampu zbirke pjesama pok. prote Rista Kovačevića (1899, 14, 16), Bogdan Milanović — Krajišnik zbirke pjesama *Krajiškinje* (1899, 14), koje je L. Tomanović kasnije povoljno ocijenio u svojoj recenziji u *Glasi Crnogorca* (1899, 52). Pjesnik je bio prebjeg iz Bosanskog Petrovca od progona austrijskih vlasti, a ostao je u Crnoj Gori do svoje smrti.

Ostali sadržaji ovoga lista govore o naporima ondašnjeg društva i države da se napreduje u svim pravcima: izgradnja puteva, škola, crkava, razni poduhvati na kulturnom, društvenom i prosvjetnom polju, privredni poduhvati u zanatstvu, trgovini, industriji (pivara Krivokapića u Nikšiću od 1896, Uljara u Baru). Reklame trgovaca i zanatlija govore na svoj način o djelatnosti i postignućima na tom polju. Uključivanje crnogorskog čovjeka u savremene javne dodire, govore, izjave zahvala povodom smrtnih slučajeva.

Na svetosavskoj proslavi u Nikšiću recitovao je Vladimir S. Vrčević, a školski hor pod upravom učitelja Milovana Boškovića dobro je pjevao (1900, 3).

Stevan Vrčević istupao je kao govornik na sahranama vojvode Tripka Vukalovića, sudije okružnog suda, 31. marta 1899, prema pisanju N. Đ. Ivankovića u *Glasi Crnogorca* (1898, 15) i velikosudije Jevta Miletina Nikolića, decembra 1899, po vijesti u *Onogoštu* (1899, 31).

Drago Posniković pripisao je Vrčeviću istorijski rad u *Zastavi* 1879. o djelatnosti Crvenog krsta Rusije u Crnoj Gori 1876 — 1878, što su drugi kasnije prihvatili kao tačno, među njima i dr Risto Jeremić u *Bibliografiji zdravstvene književnosti* (Bgd., 1947, 203). Ja sam lako dokazao²³) da je ovo djelo đakona Filipa Radičevića, jer

---

²³) N. R. Miljanić: Iz rada crnogorskog saniteta, Akta historika, Bgd., 1971, 1 — 2, 52, 63.

je u njemu navedena dokumentacija, sa kojom je on raspolagao kao funkcioner Crvenog krsta Crne Gore, a usto je on naveden kao pisac na knjizi: *Bratsko milosrđe ili rad ruskog Crvenog krsta u Crnoj Gori* (Novi Sad, 1879, 49). Rad je prethodno objavljen u listu *Zastava* 1879. Vrčević nije mogao da raspolaze sa tom dokumentacijom u ono vrijeme.

Posmrtno objavljivanje Vrčevićeve pripovijetke *Stradanje tri Hercegovca u zatočenju* na Cetinju 1910, izvjesni V. Ć. (biće Vl. Ćorović) dočekao je oštrom negatorskom kritikom,²⁴⁾ koja je neobjektivna. Nije ovo jedini niti najveći Ćorovićev grijeh.

Prema nekim podacima, rukopisnu ostavštinu S. Vrčevića čine: *Ljubav, ženidba i vjeridba*, šaljiva narodna priča, *Putopis kroz Boku* i *Kćer starog vojnika*, prevod sa italijanskog jezika.

Mislim da ovaj rad u priličnoj mjeri osvjetljava djelatnost i doprinos Stevana Vrčevića i njegove djece našoj kulturi, a to je bio moj zadatak, koji sam dobrovoljno prihvatio i otkrio ovdje saopšteno. Čini mi se, da se može zaključiti kako je značajan doprinos Vrčevića i vrijedan veće pažnje od one koja je dosad pokazana prema njemu. Neka ovo bude mali prilog tome.

²⁴⁾ V. Ć.: S. V. V., *Stradanje triju Hercegovaca u zatočenju*, Bosanska vila, 1910, 16 — 17. — I Lazar Tomanović pisao je ocjene o stvaralaštvu S. Vrčevića: — *Pedesetogodišnjica pjevačkog društva »Jedinstvo«*, Nova Zeta, Cetinje, 1889, 10, 396 — 398. — *Pošljednja pisma Jakova Ortisa Uga Fuskola*, Glas Crnogorca, 13. mart 1899, 11, 3. — One su objektivne i znalački pisane!

BIBLIOGRAFIJA RADOVA S. VRČEVIĆA:

- Život i djela Dantea Aligijerija, Crnogorka, Cetinje, 1/1871, 4 — 5, 13 — 15, 6, 21 — 23. (predavanje u »Zori«, Beč). — Potpis: Stevan V. Vrčević.
- Smrt begler-bega Ljubovića, Srbadija, Beč, 1876, 64, po T. Đorđeviću.
- Kratak izvještaj o stanju dalmatinsko-srpske književnosti, Srpska zora, Beč, 1877, 8, 190 — 191. — S. V. Vrčević.
- Amo braćo, pjesma, 1888, komponovao D. de Sarno San Đorđo, po Pregledu, 39 — 40.
- Pregled srpskog pjevačkog društva »Jedinstvo«, Zgb., 1889, 46.
- Ugo Foskolo: Posljednja pisma Jakova Ortisa, Nikšić, 1899, XIII 136, prevod i predgovor Stevana V. Vrčevića.
- Nad mrtvim tijelom Petra J. Sundečića, Crnogorka, Cetinje, 1/1884, 4. — Isto, Tužna knjiga J. i P. Sundečića, Zgb., 1885, 253 — 54. — S. V. V.
- Čoso i tri diva, nar. priča, pribilježio Stari Novak, Nova Zeta, 3/1891, 1, 21 — 22.
- Stradanje tri Hercegovca u zatočenju (pisano 1877. u Kotoru), Cetinje, Crnogorska državna štamparija, 1910, 31. — Opisano je proganjanje i tamnovanje braće Serafima i Jova Perovića, te Leontija Radulovića.
- Spomenica arhimandrita Petronija Pavićevića, Nikšić, 1910, po N. S. Martiniću.

SARADNJA U SRPSKOM LISTU:

- Krvno kolo, 1/1880, 17, 18, 19. — S. V. V. — Priča o krvnoj osveti.
- Andro Buronić, 1880, 39, str. 4. — S. V. V. — Nekrolog.
- Konstantin Jovanović, 2/1881, 27, 4. — S. V. V. — Biografija.
- Jovo Tomović, 3/1882, 15, 4. — S. V. V. — Nekrolog.
- Jurju Bjankiniju, odgovornom uredniku »Narodnog lista«, 3/1882, 30, 4. — Pobjija pisanje »Pravice« o Boki Kotorskoj i stanju u njoj. — Stevo V. Vrčević.
- Izjava, 6/1885, 4, 6. — Stevo V. Vrčević. — Podržava kandidaturu Nika Stefanovića za poslanika Sabora dalmatinskog.
- Gospodinu Jurju Bjankiniju, 6/1885, 36, 40. — Stevo Vrčević. — Polemika sa kotorskim dopisnikom »Narodnog lista«.

SRPSKI GLAS, ZADAR:

- Izjava S. V. Vrčevića i drugih, 10/1889, 27, 3. — Odbijaju dalji rad u Odboru bokeških opština zbog stvorenog nesnošljivog stanja.
- Naš dopis, Kotor, 10/1889, 32, 3. — Starina Novak. — Kritika predizborne kombinatorike Đura Vukotića i dr.
- Naš dopis, Kotor, 1889, 33, 3. — Starina Novak. — Kritika istupanja prof. Toma Brajkovića.

Naš dopis, Kotor, 1889, 35, 3. — Kritika izbora veleposrednika.
 Obijeljene grobnice, 11/1890. — Starina Novak.
 Izjava S. V. Vrčevića i dr., 11/1890, 39, 3.
 Gospodinu Vojinu Bućinu u Kotoru, 14. (26) novembra 1890, 46, 4. — Javno upozorenje da prekine ogovaranje u vezi ostavke na službu potpisanog Stevana V. Vrčevića.
 Kotor, Starina Novak, 12/1891, 12, 2 — 3. — Kritika mjesnih zbivanja.
 Jesu li Hrvati dobro uradili. — Stevo V. Vrčević, 12/1891, 13, 2 — 3.
 Kotor, 1891, 13, 2 — 3. — Starina Novak.
 Kotor, 12/1891, 14, 15, 16. — Starina Novak.
 Dopisniku u »Narodnom listu«, Stevo V. Vrčević, 1891, 16, 3.
 Budva, 1891, 17, 2. — Starina Novak.
 Mitar Martinović, profesor, 1891, 17, 3 — 4. — S. V. V. — Nekrolog.
 Kotor, 1891, 17, 2 — 3. — Starina Novak.
 Perast, 1891, 19, 2 — 3. — Starina Novak.
 Izjava, Stevo V. Vrčević, 1891, 19, 3. — Odgovor na napade dopisnika »Narodnog lista«.
 Ercegnovi, 1891, 20, 3. — Starina Novak.
 Dobrota, 1891, 21, 3. — Starina Novak.
 Pestingrad, 1891, 22, 3. — Starina Novak.
 Budva, 1891, 23, 3. — Starina Novak.
 Kotor, 1891, 48, 2 — 3.

DUBROVNIK 1892 — 1895.

Iz Bajove kule u Boki — Starina Novak 2/1893, 28, 29, 30 (drugo izdanje), 31, 33, 34, 42, 46. — Polemika sa popom Srećkom Vulovićem, koji je pisao o Boki kao »Crvenoj Hrvatskoj«. Vrčević se služio istorijskim, filološkim i etnografskim podacima, pa rad ima naročitu vrijednost zbog studioznosti i podataka.
 Marija Ružička-Stroci, 2/1893, 44. — Bez potpisa. — Povodom 25 godina njenog glumačkog rada. — Dubrovnik, 1937, 36, članak o njenoj smrti.
 Frano Ondriček, 1893, 46. — Bez potpisa. — Vijest o njegova dva koncerta u Dubrovniku.
 Tragičan slučaj, 1893, 46. — Bez potpisa. — Opis ubistva ljubavnice u stanju začeca od strane jednog Grahovljanina.
 Slava Crnoj Gori, 26. jula 1893, 5. — Uvodnik povodom proslave 400 godina Crnojevića štamparije. — Objavljen je i u Proslavnoj spomenici, Cetinje, 1895, 87 — 89.
 Nekad i sad, 6. septembar 1893, 11. — Uvodnik, bez potpisa.
 Nešto o Nikoli Tesli, 1893, 11, po američkoj štampi. — Ima kasnije još članaka o Teslinim izumima po stranoj štampi.
 Događaji u Češkoj, 4. oktobar 1893, 15, uvodnik. — Bez potpisa. — Komentar povodom proglašenja izuzetnog stanja u ovoj austrijskoj kraljevini.
 »Narodnom listu« i »Narodu«, 1893, 15. — Bez potpisa. — Pobija njihove klevete.
 I Boka nam ode, 7. februar 1894, 6. — Polemika sa Dragutinom Hircom.
 Vuk Karadžić Aleksandra Sandića, 3/1894, 6. — Povoljna ocjena ovog djela.
 Ljudevit Košut, 4. april 1894, 14. — Povodom smrti mađarskog revolucionara.

- Svjčke vijesti — Crna Gora, 8. aprila 1894, 15, po Glasu Crnogorca. — Pogrančni sukob kod Zatrijepča. — Ovakvih vijesti ima gotovo u svakom broju o raznim događajima u Crnoj Gori.
- Bistrimo pojmove, 3/1894, 20, 28. — Bez potpisa. — Polemika sa dr Š. Macurom.
- Događaji u Bugarskoj, 10. juna 1894, 24. — Pad tirjanske vlade Stambulova. Mina Vukomanović, 24. juna 1894, 26. — Biografija povodom smrti 12. juna. Pabirci, 1894, 27. — Bez potpisa. — Polemika sa dr Š. Macurom, potkrijepljena brojnim podacima.
- Opera iz srpskog života na češkom teatru, 3/1894, 29. — Bez potpisa. — Opera »Stoja« Riharda Roskošnjija, po libretu Kučere, izvedena u Pragu. Tema je ljubavni trougao za vrijeme ustanka 1875/76, sa ubistvom nevjerne žene. — Uzalud sam tražio u našoj Muzičkoj enciklopediji podatke o ovoj operi i njenom kompozitoru. Još nijesu naša znanja, izgleda, dospjela dotle.
- Ruski univerziteti, 29. jula 1894, 31, 4. — Člančić krcat podacima, pa djeluje vrlo impresivno, kako priliči slavenofilu Vrčeviću.
- Stoobljetnica Odese, 1894, 36. — Sadržajan članak o nastanku i napretku Odese od njenog osnivanja 1794.
- H: Jakob Leopardi: Dijalog između smrti i mode, 1894, 37. — Prevod sa italijanskog jezika.
- Sava Petković, 30. septembar 1894, 40. — Biografija povodom smrti zapovjednika jahte »Sibila« knjaza Nikole.
- Livadija, 3/1894, 45. — Lijep opis predjela, klime, parka i ljepote carskih dvoraca kod Jalte na Krimu. — Tu je održana »Jaltska konferencija« 1945.
- Aleksandar III Aleksandrović, 11. novembra 1894, 46. — Političko-biografski članak povodom smrti ovog ruskog cara.
- Opet o Bosni i Hercegovini, 1894, 48, 50, 51, 52, 53. — Polemika. — Bez potpisa. Mistifikacije, 1894, 50. — Polemika sa pisanjem »Crvene Hrvatske«.
- Novi zastupnik, 1894, 52. — Prebacuje Roku Mišetiću, ljekaru, vitezmu ordena Danilovog, što dozvoljava klevetanje Crne Gore u 50. broju »Crvene Hrvatske«.
- Boka Kotorska, 30. decembar 1894, 53. — Ismijeva svojatanje Boke od strane obzoraša i pravaša.
- Crnogorski katolici, 4/1895, 2. — Po Glasu Crnogorca, piše o godišnjici ustoličenja u Baru arcibiskupa Šima Milanovića, ističe primjernu vjersku toleranciju i službu na staroslovenskom jeziku u katoličkim crkvama, po crnogorsko-vatikanskom sporazumu iz 1886.
- Slavjanski u Dalmaciji, 4/1895, 2. — Slavjanskijev dvor u Kijevu, 1895, 5. — Slavjanskoga koncert, 1895, 6. — Slavjanski u Kotoru, 1895, 7. — Članci i vijesti o koncertima hora D. A. Agrenev-Slavjanskoga. — L. Vojnović je napisao uvodnik Slavjanski, 1895, 6. — O značaju Agrenev-Slavjanskog i žene mu Olge — Boljšaja sovjetskaja enciklopedija, 1949, 1, 350.
- Nada, uvodnik. — »Nada«, zabavno-poučni list u Sarajevu, oba 20. januara 1895, 3. — Kritikuje sadržaj i političku usmjerenost, izuzev pjesme S. S. Kranjčevića.
- Mitar Ognjenović, 1895, 4. — Biografija povodom smrti uglednog Kotoranina. Glasoviti knjaz, 4/1895, 5. — Prevod iz lista Parlamentär, a sadržaj se odnosi na knjaza Nikolu. — Ovaj list je izdavao češki rodoljub dr Karlo Živnin, po dr A. Lj. Mitroviću: Sa Vltave na Nišavu, Zadar, I, 1898, 118 — 122.
- Pero Budmani, 9. jun 1895, 23, uvodnik. — Bez potpisa. — Odbrana od napada u nekom pamfletu zbog njegovih naučnih radova o Karadžiću, Daničiću i drugima. Uz njega su napadnuti kao srbofilj Luko Zore i Kastrapeli.

- »Na Crnoj Gori« Ignaca Horica, Prag, 80 strana, 1895, 23. — Hvali djelo. Stambulov, 28. jul 1895, 30, uvodnik.
- Novе čitanke za gimnazije, 1895, 30. — Kritika šovinističkog sadržaja.
- Kako pišu ljudi koji se međusobno poznaju, 11. avgust 1895, 32. — Sa malo komentara prenosi napade »Obzora« na Franka, poznatog šovinistu.
- Glasovi o slozi, 1895, 33. — Pozdravlja neka nastojanja o stvaranju srpsko-hrvatske sloge i ukazuje na neke drukčije stavove.
- Vojislavljeva spomenica, 1895, 35. — Prikaz ove knjige.
- Prava istina, 1895, 37. — Komentar povodom izbora u Dubrovniku.
- Popovi političari, 1895, 38. — Kritika pisanja više listova.
- Consumatum est, 13. oktobar 1895, 41, uvodnik. — Pravna kritika nekih postupaka austrijskih policijskih i sudskih organa.
- Prelom u stranci prava, 24. novembar 1895, 47. — Komentar rascjepa.

GLAS CRNOGORCA 1896 — 1902:

- Nikšić, dopis, 6. jul 1896, 28, S. V. V. — Proslava odbrane 1852. župskog man.
- Nikšić, dopis, 27. jul 1896, 31, S. V. V. — Jaka oluja u Bijeloj. — Umro J. Makrid.
- Nikšić, 7. septembar 1896, 37, S. V. V. — Brigade vojvoda Đ. Petrovića i L. Sočice primile su puške, nove, ruske. — Sastav po bataljonima.
- Nikšić, 14. decembar 1896, 51, S. V. V. — Prikaz izvedbi komedija *Čestitam* K. Trifkovića i *Ciganin* Silgijetija.
- Nikšić, 11. januar 1897, 2, S. V. V. — Prikaz izvedbe drame *Dejan* N. Nedeljковиća sa pohvalom glumaca-amatera: M. Kontića, I. B. i S. Šobajića, J. Krunića i Perse Katinske, pa reditelja Sava Petkovića.
- Nikšić, 3. januar 1898, 1, S. V. V. — O pogibiji nesretnim slučajem oficira M. Nikovića.
- Nikšić, 1901, 51, 3. — Prikaz zabave »Zahumlja« povodom 50. godine smrti Petra II Petrovića Njegoša. — Izvedeni su odlomci Gorskog vijenca, horske pjesme i deklamacije.
- Prva redovna skupština Prve nikšićke štedionice, 1902, 5, 1 — 2, S. V. V.

ONOGOST 1899 — 1900.

- Politički pregled, 13. maj 1899, br. 1, str. 2. — O Haškoj konferenciji. — Pod ovim naslovom često piše o raznim događajima u kasnijim brojevima.
- Narodna prosvjeta, 27. maj 1899, 3. — Ukazuje na dotadašnje uspjehe u razvoju školstva i zalaže se za dalje unapređenje prosvjetnog rada.
- O slobodi, uvodnik, 3. jun 1899, 4. — Njen značaj i relativnost.
- Politički pregled, 1/1899, 4. — Kriza u Austro-Ugarskoj po stranu štampi.
- Zmajeva proslava u Nikšiću, 17. jun 1899, 6.
- Emil Zola, 1. jul 1899, 8, bez potpisa. — Bio-bibliografija.
- Prilikom srećnog vjenčanja, 15. jul 1899, 10. — Uredništvo — Uvodnik povodom vjenčanja nasljednika Danila.
- Odjeci radosnijeh dana, V(rčević), 22. jul 1899, 11. — O istom događaju.
- Nikšićka nahija, 5. avgust 1899, 13. — Statistički podaci sa komentarom o stanovništvu i pismenosti po kapetanijama.

- Naše sveštenstvo, 2. septembar 1899, 17, uvodnik. — Isto, 2/1900, 12. — Povodom zakona o sveštenstvu.
- Naše osnovne škole, 9. septembar 1899, 18. — Podaci o školama i đacima. Testament P. M. Trećakova, 1899, 20.
- Monumentalna crkva, 1/1899, 20. — Opis ikonostasa — poklona Andrije Singrosa u novoj crkvi u Nikšiću.
- Nikšić, 1/1899, 23. — X — Prikaz pozorišnih izvedbi družine J. M. Mirkovića. Gadna kleveta, 4. novembar 1899, 24. — Napada pisanje u listu »Naše doba«, br, 82, N. Sad.
- Po Slavenstvu, 1/1899, 25, 26. — Prevod članka iz ruskog lista o Đevojačkom institutu na Cetinju.
- Iz pozorišta, 18. novembar 1895, 26. — Prikaz izvedbe »Balkanske carice«. Srbija i Crna Gora, 25. novembar 1899, 27. — Kritika izmišljotina u listu »Naše doba« (br. 85).
- Govor na sahrani J. M. Nikolića, 23. decembar 1899, 31.
- Gordost, 6. januar 1900, 1. — Moralističko-poučni članak.
- Svršen veliki sibirski gvozdeni put, 2/1900, 2. — Po ruskoj štampi. — Gradnja je počela 1891.
- G. Ruvarac i Montenegrina, 20. januar 1900, 3. — Ističe objektivnost L. Tomanića i cepidlačenje Ruvarca.
- Rak-rana u narodu, 27. januar 1900, 4. — O štetnosti vađevine.
- Svetosavska svečanost u Nikšiću, 2/1900, 4. — X — Prikaz izvedbe »Dva cvancika« u Nikšiću.
- Nizbrdica, uvodnik, 2/1900, 6, 7, 8. — Kritika anomalija u životu i ponašanju nekih intelektualaca.
- Skitnice, 9. mart 1900, 10. — O krađama kao pojavama.
- U laži je plitko dno, 23. mart 1900, 12. — Pobija pisanje lista »Bošnjak«.
- Lenjivac, 23. april 1900, 17, uvodnik. — Kritika nekih pojava.
- Opet o rak-rani u narodu, 11. maj 1900, 19, zadnji meni dostupni broj.

Résumé

JOURNALISTE ET ÉCRIVAIN STEVAN VRČEVIĆ

Novak R. MILJANIĆ

Les descendants de Vuk Vrčević, collaborateur de Vuk Karadžić, folkloriste et écrivain connu, s'occupaient beaucoup de littérature. Stevan, le fils aîné de Vuk, traducteur méritant, journaliste et écrivain, a laissé une riche collection d'ouvrages littéraires. Né à Kotor en 1847 et ses études faites à Dubrovnik et à Vienne, il a acquis des bases solides sur lesquelles il pouvait édifier sa culture littéraire. Ses articles dans »Srpski glas« (La Voix serbe) de Zadar et »Dubrovnik« ont attiré l'attention générale et il a été pendant quatre ans le rédacteur de ces journaux. En 1895, il part pour le Monténégro et exerce la fonction de secrétaire au tribunal régional de Nikšić. En 1902, il passe à Cetinje où il est nommé secrétaire au Ministère des affaires intérieures. A Nikšić, il a été le rédacteur des journaux »Nevesinje«, puis d'»Onogošt«. Il a été aussi correspondant des journaux de Cetinje »Glas Crnogoraca« (La Voix des Monténégrins), »Crnogorka« (La Monténégrine) et »ZETA«.

Stevan Vrčević, durant de longues années, a été secrétaire puis président de l'association serbe chorale »Jedinstvo« (Unification) de Kotor, puis encore président de l'association chorale »Zahumlje« de Nikšić.

En littérature, il a publié son essai »Život« (La Vie) et fait la traduction des oeuvres de Dante Alighieri qu'il a publiées dans la revue »Crnogorka« de Cetinje, en 1871. Il a traduit aussi le roman d'Ugo Foscolo — en langue italienne — »Les dernières lettres de Iacopo Ortis« qu'il a imprimé et écrit la préface à Nikšić, en 1899. Outre l'abondance de ses articles politiques et occasionnels, il a écrit des récits de voyages, des critiques et des commentaires des oeuvres littéraires et scientifiques.

Vuk Vrčević est mort le 25. octobre 1907, à Cetinje.